

Kitap Tanıtma:

GUSTAV BAYERLE, *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1991, in-8°, XVII+195.

Ali Paşa'nın hayatı ve mektupların özelliklerine dair bilgi içeren bir önsözden sonra (VII-XVI), 209 Macarca mektup aynen neşrediliyor (1-263), kısa bir lugaççada (265-268) metinlerde geçen başlıca Türkçe terimlerin İngilizce tercümeleri veriliyor, (269-270)'de bibliyografya yer alıyor, (271-277)'de mektuplarda kullanılan şahıs adları sıralanıyor ve (279-295)'de coğrafi isimlerin cetveli var.

Macaristan'da Türk hâkimiyeti devri kültürünü birçok eserde canlandıran, bu devrin Türklerini sevgi ve saygı ile anlatan Sándor Takáts, Ali Paşa'ya özel bir itibarda bulunur ve onu Buda paşalarının en iyilik sever şahsı olarak görür. Bazılarına göre Sándor Takáts'ın iddiaları mübalağalı görünürse de, Sándor Takáts Ali Paşa'nın mektupları üzerinde esaslı araştırmalar yapan ve onları en iyi tanıyanlardan biridir. Buda Beylerbeyi Ali Paşa hakkında bu devir olayları ile ilgili olarak Peçui ve Naima tarihlerinde pek az bilgiye rastlanır, zira Osmanlı kaynakları, İmparatorluğun serhat kumandanları hakkında fazla bilgi vermezler. Halbuki Buda paşalarının şahsiyet ve kabiliyetleri göz önünde tutularak Bâbüali'nin bu mevkie en iyi adamlarını gönderdiği, devletin en üst kademelerinde uzun zaman hizmet eden rical arasından seçilerek tayin edildikleri bilinmektedir. Ali Paşa'nın bu mevkie gelmeden önceki meslek hayatı hakkında fazla bilgiye sahip bulunmuyoruz.

Ali Paşa hakkındaki bilgiler, burada neşredilen Macarca mektuplarla ziyadesiyle artıyor. Ali Paşa, 1602'den başlamak üzere Buda Beylerbeyi bulunuyor ve bu sıfatıyla 1606 Zsidvatorok Muahedesi'nin imzalanmasında büyük yararlık gösteriyor ve bu hizmetlerinden dolayı I. Ahmet tarafından vezirlik rütbesine lâyık görülüyor. Zsidvatorok Muahedesi, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de Habsburgların işine gelen, her iki İmparatorluğu yıpratın harplere son vererek, nisbî bir sulh ve sükûn devresi açan bir andlaşmadır. Birçok noksanı bulunmasına ve bir sürü meseleyi pürüzler halinde bırakan bir muahede olmasına rağmen, artık bir duraklama devresine giren Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk defa tâlip olduğu bir andlaşma vasfına haizdir. Diğer taraftan bu muahede, tecrübeli devlet adamlarının güvenilir beşerî bir anlayış ve açık bir görüşle hareket ederek, tam bir idrâk ile her iki tarafın hukukî durumunu kavramaya çalışan, seleflerinin tarakkir ve kibirli tutumlarını hiç olmazsa resmî münasebetlerde terk ederek müzakereleri olumlu bir sonuca bağlamıştır.

Buda paşaları Viyana ile Macarca mektuplaşmış ve bunda ısrar etmişlerdir. Daha önce Lâtince ve Almanca cereyan eden mektuplaşma, 1565-1566'dan sonra yalnız Macarca'dır. Burada neşredilen 209 mektup, Zsidvatorok Muahedesi öncesi devrinin başlıca kaynaklarını oluşturduktan başka, onu takip eden yılların da başlıca kaynaklarıdır. Ayrıca bu mektuplar, 17. yüzyılın ilk yarısı Macar mektup türü bakımından da kıymetli bir Corpus teşkil eder. Mektupların çoğu Türklerle sadık, hatta ihtida eden Balázs adında bir kâtip tarafından yazılmıştır. İşlenmiş bir üslup ve hatasız bir gramere tanıklık eden mektuplar, o devirde zarurî olarak kullanılan Türkçe terimler dışında Türk tesiri göstermezler. Bu haliyle mektupların dilinin Balázs'a, ifade tonu ile içeriğinin ise Türk âmirlerine ait olduğu şüphesizdir.

Bu mektuplardan 176'sını şahsen Ali Paşa göndermiştir. Bunlardan 12'si Serdar Murat Paşa ile Ali Paşa'nın babası Mâbil Efendi isimleri ile ilgilidir. Bu şahısların kendilerine bağlı askerî, idarî ve adli işlerde ortak sorumluluk taşıyan kimseler oldukları aşîkârdır. Uzun süren muharebelerden sonra akdolunan Zsidvatorok Muahedesi, Ali Paşa'nın üstün gayretleri ile meydana geldiğinden bu muahede hükümlerinin işlerlik ve süreklilik kazanması hususunda çok titiz davranıyordu.

Ali Paşa, Buda'da Macar krallarının sarayında oturuyor ve devleti Habsburglara karşı temsil etmekle kalmayarak Eger, Temeşvár, Bosna, Kanizsa'da ona bağlı bulunuyordu. Bunun dışında 31 mektup, O'nun maiyetinde çalışan ve O'nu temsil eden en mahrem arkadaşlarının imzalarını taşımaktadır. Muhaberenin büyük bir kısmı Ali Paşa ile Habsburgların ilgili makamları arasında cereyan etmiştir. Nitekim mektuplardan 23'ü Arşidük Mathias'a yazılmıştır. Ali Paşa, günlük işler konusunda Viyana Harp Meclisi'ne yazıyor. Bundan başka kraldan sonra en yüksek mevki olan Palatin (Nádor)e yazıyor. Daha az önemli işler konusunda direkt mahallî makamlar ve kumandanlarla yazışıyor. Ali Paşa müttefiki Erdel Prensi Bocskai'ye yazdığı mektuplarda nazik ve mültefit davranıyor, ona ve adamlarına hitap ederken kibar ve diplomatiktir.

Ali Paşa'nın Macarca yazdığı mektupların, burada neşredilenlerden çok daha fazla olması gerekiyorsa da, mahallî makamlara hitap eden mektupların çoğu kaybolmuştur veya bir kısmı hâlâ taşra arşivlerinde ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Zira Ali Paşa, Buda'da canla başla çalışmış, kendini muhitine sevdirmiş ve kendisi de Buda'yı seven bir idarecidir. Ali Paşa, Buda'da en uzun zaman kalmak fırsatını bulan devlet adamlarından biridir. Zira, Buda eyaleti 1543 ile 1686 yılları arasında geçen 143 yılda 98 değişik kişi tarafından idare edilmiştir. Ortalama vazife süreleri birbuçuk yıl ise de bazıları mükerrer olarak görev yapmışlardır.

Elbette mektuplardan hükümdarları veya Viyana Harp Meclisi'ne yazılanlar ihtimamla okunmuş, gerektiğinde hemen Almanca'ya çevrilmiş ve ardından da ilgili depolarda, arşivlerde korunmuştur. Nitekim Viyana'daki Devlet ve Saray Arşivi'nde (Haus-Hof Und Staatsarchiv) Turcica bölümünde Ali Paşa'nın 135 mektubu muhafaza edilmiştir. Macar Devlet Arşivi'nin dört ayrı bölümünde de, Ali Paşa'nın mektupları bulunmaktadır.

Bayerle, bu eseriyle başarılı ve metodik bir çalışma örneği vermiştir. Üstelik Ali Paşa'nın sulhü koruma gayretleri, tebaasına ve genellikle insanlara karşı yaklaşımının insanî ve koruyucu olduğunu ortaya koyması gözden kaçmamaktadır. Bu cihet üzerinde özellikle durmak istiyoruz. İlk defa Ali Paşa'nın mektupları üzerinde çalışan, hem Ali Paşa hem de bu devrin Türkleri hakkında sempati izhar eden Sándor Takáts'ın bir kısmı Türkçe'ye de tercüme edilen 1928'de yazdığı eserlere mukabil, Macaristan'da Türk hâkimiyeti devrinin en selâhiyetli uzmanı Lajos Fekete'nin katı tutumunu anlamak biraz zordur ve ona göre o zaman için Türklerle Macarlar arasında her neviden bir dostluğun meydana gelmesi mümkün değildir (bak. Ludwig Fekete, Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy 1606-1645, Budapest 1932, LV, LVI). Bayerle'nin nedense kaydetmeyi unuttuğu diğer Buda Paşalarının Macarca Mektupları Koleksiyonunu kaydetmek de faydalı olacaktır: A Budai Basák Magar Nyelvü Levelezese I, 1553 - 1589, Szerkeszti Takáts Sándor - Eckhart Ferenoz-Székü Gyula, Budapest 1915. Bu eserde neşredilen 448 mektuptan 348'i Haus-Hof und Staatsarchiv'in Turcica serisinde muhafaza edilmiş ve diğerleri başka arşivlerden sağlanmıştır.

Bütün bu mektuplar, o devir tarihinin en güvenilir kaynaklarını oluştururlar. Burada saydığımız az sayıda eser, bu sâhada daha yapılması gereken büyük çalışmaların bulunduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

PROF. DR. ŞERİF BAŞTAV